

**Az egyszerű és (a különböző számú tagmondból álló) összetett mondatok
gyakoriságának és a szerkesztettségnek a vizsgálata Nagykovácsy
nyelvjárásában***

I. 1. A magyar nyelvjáráskutatásnak mind a mai napig egyik sajnálatos adósága az, hogy nincs részletes leírás nyelvjárásaink mondattanáról. Ahhoz persze, hogy ilyen, az egész nyelvterületre kiterjedő összefoglalás valaha is elkészülhessen, nyelvjárástípusonként is legalább néhány helyi nyelvjárás mondattanának tüzetes feldolgozására lenne szükség. Úgy vélem, hogy a többek által (pl. KÁLMÁN BÉLA: NyK. 74:468; SEBESTYÉN ÁRPÁD: MNyj. XVIII, 149—50; stb.) joggal hiányolt korszerű nyelvjárási monográfiák késésének egyik oka az, hogy „a nyelvjárások mondattani problémáinak tárgyalása módszertani vonatkozásaiban nálunk még egyáltalán nem alakult ki, sőt kísérlet is alig történt erre” (IMRE SAMU, A felsőőri nyelvjárás. NytudÉrt. 72. sz. Bp., 1971, 79).

2. Ami a nyelvjárások mondattanának vagy talán a népnyelvi mondattanának (a *népnyelv* terminusra vö. MNyj. XIII, 106) elhanyagolását illeti, azt hiszem, hogy sokrétű — objektív és szubjektív — okokkal magyarázható. Nem tartom most feladatommak ezeknek az okoknak a feltárását, néhányra azonban szeretnék röviden rámutatni. — A századforduló táján még eléggé egyensúlyban volt a leíró és a történeti szempontú kutatás a magyar nyelvtudományban, az élő nyelv (közte a nyelvjárások) jelenségeinek vizsgálata még elég jelentős szerepet kapott, az 1920-as években azonban szinte teljesen a történeti szemlélet uralkodott el nálunk, amely mind a köznyelv, mind a nyelvjárások kutatását háttérbe szorította (l. részletesebben: IMRE SAMU, A mai magyar nyelvjárások rendszere. Bp., 1971, 8—10). Sokáig az is gátló tényezőként hatott, hogy nem volt megfelelő köznyelvi mintánk sem a mondattani kérdések tárgyalására. Az okok között számításba vehetjük azt a több nyelvjáráskutatótól is hangoztatott megfigyelést, hogy a magyar nyelvjárások mondattani téren alig térnek el egymástól, földrajzilag e tekintetben nem elég tagoltak, s ez vizsgálatukat megnehezíti. Talán nem tévedünk, ha a nyelvjárások mondattani sajátosságainak feltáratlanságát azzal is magyarázzuk, hogy e mélyreható vizsgálat-hoz nagy mennyiségű szövegre van szükség, amelyeknek lejegyzése sokkal több időt, energiát igényel, mint a fővételek készítése. Aki valaha is próbálkozott lejegyzéssel,

* Részlet egy nagyobb munkából:

az tudja csak igazán, hogy még anyanyelvjárási gyűjtés esetén is mennyire fásaszto munkaszakas ez; s különösen a mondathatárok megállapítása jelent olykor nem kis nehézséget a lejegyzőnek.

3. A nyelvjárások kutatásának mai szakaszában nagyon fontos és egyre sürgetőbb feladat lenne minél több nyelvjárású mondat (és ugyanígy nyelvjárású monográfia) elkészítése, mert ezek hiánya gátolja a dialektológia egyéb területein is az előbbre lépést. Mindezen tényezők, továbbá az anyanyelvjárásban (Nagykőnyiban) végzett korábbi megfigyeléseim, a rendelkezésemre álló viszonylag nagy mennyiségű (mintegy 500 lapnyi) szöveg, és nem utolsósorban DEME LÁSZLÓ sok segítséget jelentő munkája (Mondatszerkezeti sajtóságok gyakorisági vizsgálata. Bp., 1971) ösztönöztek arra, hogy két szövegcsoporthoz alapján kísérletet tegyek az egyszerű és a különböző számú tagmondatból álló összetett mondatok gyakoriságának és a szerkesztettségnek a bemutatására a nagykőnyi nyelvjárásban. Talán túlzás nélkül állíthatom, a mondatnyi vizsgálatnak ilyen eredményei nemcsak egy helyi nyelvjárást jellemeznek, hanem a népnyelvnek és általában a beszélt nyelvnek is jellemzői. Olyan szociolingvisztikai jellegű vizsgálatról van szó, amelyet nyelvjárású anyagon végeztem, vagyis tulajdonképpen „szociodialektológia”.

II. 1. Itt és most nincs módomban arra, hogy részletesen szóljak a magnetofonnal végzett gyűjtés, a lejegyzés és a feldolgozás módszeréről, föltétlenül szükséges azonban — ha még oly vázlatosan, elnagyoltan is — szót ejteni ezekről a kérdésekről. — A gyűjtendő témákat kezdettől fogva általában néprajzi szempont figyelembevételével választottam meg, és arra törekedtem, hogy az adott témát lehetőleg néprajzilag is minél teljesebben fölgyűjtsem. Ennek megvalósítására jónak látszott az a módszer, hogy — többnyire az adatközlő kérésére is — nagyjából megbeszéltük a témát és a fölvetel menetét. Ezzel lehetővé vált, hogy az adott tárgykörrel részletesen és jobbra az adatközlő gondolatmenetének megszakítása nélkül folyhatott a szó. Hosszabb ideig tartó fölvetelkor, ha az adatközlő fáradni látszott, a pillanat-állj kapcsoló igénybevételével hosszabb-rövidebb szünetet is tartottunk, és esetleg nagyvonalakban megbeszéltük a folytatást. A gyűjtéshez tipikusan a helyi nyelvjárást beszélő adatközlőket igyekeztem megnyerni, és nagy gondot fordítottam arra, hogy a gyűjtési körülmények minél ideálisabbak legyenek.

2. A szövegek lejegyzésekor mindenképp a lehető legteljesebb szöveghűségekre törekedtem, vagyis csak azt és úgy igyekeztem leírni, ami és ahogyan a magnetofon-szalagra rögzítve van. Hogy a vizsgálatra kiválasztott két szövegcsoporthoz elég kicsiny az élőbeszédet jellemző nyelvi botlások, befejezetlen szavak és mondatok száma, azt azzal magyarázom, hogy a fölvételeket megpróbáltam jól előkészíteni és ez jórészt sikerült is. A lejegyzés során nagy gondot fordítottam a mondathatárok megállapítására, hiszen ez az élőbeszéd mondatstatisztikai vizsgálata szempontjából kulcsfontosságú kérdés. Mindazokat a nehézségeket, amelyeket BALOGH LAJOS (Bokor-levelek 5. 1972, 4), valamint FODOR KATALIN és HAJDÚ MIHÁLY (MNy. LXIX, 60) fejtettek ki a beszéd-folyamat mondatokra tagolásáról, magam is ismerem

és elismerem valós voltukat (a kérdésre és nemzetközi szakirodalmára I. BERRÁR JOLÁN: *ÁltNyTan* I. 53—76). Azt vallom azonban, hogy ha a konkrét esetekben mindenkor tekintetbe vesszük a mondat tartalmi-logikai viszonyait és a mondat megjelenési formáit (a beszédszünetet, a hangsúlyviszonyokat és a hanglejtésformákat) és mindezeknek együttes vallomását, akkor nem reménytelen — főleg anyanyelvjárársban nem — a mondathatárok helyes megállapítása. Egy biztos: munkám során nem a mondathatárokat igazítottam esetleges előzetes elképzeléseimhez, hanem először döntöttem a beszédfolyamat mondatokra tagolásáról, és csak azután fogtam hozzá az anyag statisztikai összegezéséhez és az ezekből adódó következtetések levonásához.

3. A feldolgozás módszerében azokat a szempontokat, elveket vettem alapul, amelyeket DEME LÁSZLÓ dolgozott ki az írott nyelvi szövegek vizsgálatára (i. m.). Az anyag statisztikai összegezése során a félbehagyott, befejezetlen mondatokat természetesen nem vettem számításba.

III. 1. A vizsgálat anyaga és kiválasztásának szempontjai

Mindenfajta statisztikai vizsgálatnak sarkalatos kérdése a felhasznált anyag kiválasztása. Ha ebben a munkafázisban, a mintavételben hibát követünk el, akkor természetesen a vizsgálat anyagából levont következtetések sem tükrözhetik jól a valóságot, s így az egész vizsgálat eredményessége eleve kétségessé válik. Ezért már az anyag kiválasztását nagy körültekintéssel, különös gonddal kell elvégeznünk ahhoz, hogy a nyelvjárás mondattani sajátosságairól olyanfajta metaszetet, áttekintést készíthessünk, amelyben — ahogy mondani szokták — úgy tükröződik az egész, mint egy cseppben a tenger.

Ami a mintavételt illeti, meglehetősen kedvező helyzetben voltam, mert a vizsgálat megkezdésekor harminchárom adatközlőtől csaknem 500 lapnyi szöveg állt rendelkezésemre. Ez a szövegmennyiség nemek szerint kb. egyenlő arányban oszlik meg (tizenhét nő és tizenhat férfi adatközlő), életkor szerint azonban nagyobb eltérések vannak, mert a szövegeknek nagyobb részét idős emberektől (tizenöt adatközlőtől), jelentős hányadát középkorúaktól (tizenegy adatközlőtől) vettem magnetofonszalagra, és csak kisebb mennyiségben, összesen hét adatközlővel készítettem főlvételt a fiatalabb nemzedék köréből.

A gyűjtött szövegek nemzedékek szerinti ilyen mennyiségi eloszlását két tényezővel indokolom: egyrészt azzal az objektív körülménnyel, hogy az adatközlők kiválasztásában szerepet játszó (az előzőkben már jelzett) szempontoknak megfelelő fiatalok sokkal nehezebb találni, mint idősebbet; másrészt azzal is, hogy a szöveggyűjtésben kezdettől fogva az a szubjektív szándék is vezetett, hogy e főlvételekkel lehetőleg minél több, nyelvjárástani és néprajzi szempontból is fontos archaizmust tudjak megmenteni. Az itt felsorolt szövegeket már eddig is igyekeztem hangtani, alakítani és egyéb tekintetben is hasznosítani, és a jövőben is szeretném ilyen céllal felhasználni. Ezért nem tagadom, hogy voltak a gyűjtéskor anyagmentési szándékaim, mert mindig gondoltam arra is, hogy ha én most nem mentem, ami menthető, akkor

ezt később sem én, sem más már nem tudja összegyűjteni szülőfalumban. Azt valom, hogy a nyelvjárási monográfia megírásában lehet és kell is az archaizmusok megmentésére törekedni. Félő, hogy az archaizmusok gyűjtésének elhanyagolásával a nyelvtörténeti kutatások számára sok, értékes nyelvi kincs megy veszendőbe.

2. A fentiekben jelzett mennyiségű szövegekből a következőképpen választottam ki a vizsgálatra felhasznált anyagot. Először az optimálisnak látszó mennyiséget határoztam meg. Erre megfelelőnek találtam kb. 100 000 betűhelynyi korpuszt, olyan mennyiséget, amelyet pl. DEME LÁSZLÓ (Mszerk. 120) és SEBESTYÉN ÁRPÁD (vö. MNyj. XVIII, 22) is alapul vett vizsgálatában. Ilyen nagyságú korpusz jónak látszott olyan szempontból is, hogy ezáltal az esetleges összehasonlítás lehetősége is fölszillant. Anyagom alapján pedig szinte kínálkozott az a megoldás, hogy témakör szerint két (I., illetőleg II. jelzetű), egyenként kb. 54 gépelt lapnyi (kb. 2,5 szerzői ívnyi) szövegmennyiséget válasszak a vizsgálat egy-egy korpuszául. Az I. szövegcsoporthoz (korpusz) munkafolyamat, gazdálkodás címszóval, a II. szövegcsoporthoz (korpusz) élményelmondás címmel foglaltam egybe. Ilyen felosztással annak reménye is megcsillan, hogy esetleg bizonyos témaköri, műfaji különbségek is megragadhatók lesznek, hiszen az első témakörbe érzelemtől mentesebb, objektívabb, közlőbb jellegű, a másodikba pedig érzelmi töltésű, jobban átélt, szubjektívebb jellegű szövegegységek kerültek be. Igaz ugyan, hogy az I. szövegcsoporthoz van egy-két olyan szövegegység is (pl. a *C* és *K* jelzésű), amelyeknek egy-egy kis részlete szubjektívebb, élményszerűbb. Ez azonban nagyon kis terjedelmű rész a kb. 54 lapnyi korpuszon belül, ezért nem akartam — esetleg más, fontosabb szempont érvényesítésének rovására — mindenáron műfajilag, tematikailag élesebben elhatárolható szövegegységet választani helyettük. Mindkét szövegcsoporthoz 12 adatközlőtől választottam ki egy-egy (nagybetűvel jelzett) szövegegységet, mégpedig nemek és nemzedékek szerint is egyenlő arányban, vagyis 6 nő, 6 férfi, életkor szerint pedig 4 idős (60 éven felüli), 4 középkorú (35—50 év közötti; egy kivétellel, mert ide soroltam az *U* egység 56 éves adatközlőjét) és 4 fiatal (35 éven aluli) adatközlőt választottam. Ez azt jelenti, hogy minden életkor szerinti kategóriában nemenként két-két adatközlő szerepel. Az egy-egy adatközlőtől választott szövegegység terjedelme a legtöbb esetben 4—5 gépelt lap, ettől azonban lefelé is, fölfelé is van eltérés, mégpedig a legkisebb terjedelmű szöveg kb. másfél lapnyi, a leghosszabb pedig kb. 7,5 lap terjedelmű. Ezt az eltérést azért találtam megengedhetőnek, mert az egyes szövegegységek adatait egyébként is százalékosan értékeltem. Megtehettem volna, hogy a különböző szövegegységek megközelítően azonos terjedelműek legyenek, akkor azonban az anyag kiválasztásának sokkal lényegesebb szempontjai esetenként csorbát szenvedtek volna. Ezért a reprezentatív szövegek kiválasztásában nem ilyen, bizonyos fókig mechanikus szempont szerint jártam el. Arra azonban gondot fordítottam — s úgy vélem, ez a lényegesebb —, hogy mindkét szövegcsoporthoz belül nemek és nemzedékek szerint is (nagyjából) egyenlő mennyiségű szövegek legyenek. A reprezentatív szövegek aránya mind az I., mind a II. szövegcsoporthoz a következőképpen alakult: kb. 27

lapnyi mennyiség szerepel a nőktől és a férfiktól is, életkor szerint pedig kb. 18 lap terjedelmű szöveget választottam az idősektől, középkorúaktól és a fiataloktól egyaránt. Az anyag megoszlása adatközlőnként a két korpuszban a következő:

I. Szövegcsoport: Munkafolyamat, gazdálkodás

- A:* özv. Gergely Pálné (62 éves): A mosásról
B: Szabó Józsefné (61 éves): A borecetkészítésről
C: Drávecz Ferencné (46 éves): Az aratásról és a rozscséplésről
D: Steiner Jánosné (41 éves): A kendertermesztésről
E: Fellingner Istvánné (33 éves): A paprika és a káposzta termesztése
F: Szabó Istvánné (28 éves): A konyhakerti növények termesztése
G: Bognár József (69 éves): Az állattartásról
H: Szabó József (63 éves): A szőlőművelésről
I: Breitenstein István (48 éves): A napraforgó termesztése
J: Fellingner István (39 éves): A burgonya termesztése
K: Poszpisz László (34 éves): A szántásról
L: Szabó István (34 éves): A kukoricatermesztésről

II: Szövegcsoport: Élményelmondás

- M:* özv. Steiner Imréné (79 éves): Kislánykori emlékeim
N: Szabó Józsefné (60 éves): Gyermekkori és fiatalkori emlékeim
O: Drávecz Ferencné (46 éves): Iskoláskori emlékeim
P: Tóth Gyuláné (38 éves): A gyermekjátékokról és a viseletről
Q: Fellingner Istvánné (33 éves): Lakodalmi emlémeim
R: Bakarecz Jánosné (33 éves): Fialasszony koromban történt
S: Gergály Mihály (72 éves): Katonaélményeimből
T: Szabó József (63 éves): A tutyizásról
U: Szalai Károly (56 éves): A takarodásról és a masinálásról
Ü: Breitenstein István (48 éves): Legénykori emlékeim
V: Szabó István (34 éves): Amikor én gazdálkodni kezdtem
Z: Drávecz Károly (26 éves): Hogyan lettem kőműves?

Amint a fenti felsorolásban látható, a II. korpusz tizenkét szöveg egységében hat olyan is található (az *N, O, P, T, Ü* és *V* jelzésű), amelynek adatközlőjétől az I. korpuszba is bekerült egy-egy (a *B, C, E, H, I* és *L* jelzésű) szöveg egység. A II. korpusz szöveg egységeit úgy választottam meg, hogy minden egyes életkor és nem szerinti kategóriában egy-egy új, az I. korpuszban nem szereplő adatközlő legyen, és egy-egy olyan adatközlő is, akitől az I. korpuszban van egy szöveg egység. Ezzel az volt a célom, hogy a vizsgálat során majd szembesíteni tudjam ugyanazon adatközlők — témakör szerint különböző — szöveg egységeinek jellemző adatait, sajátosságait. Így a két korpuszban egyenként ugyan tizenkét-tizenkét adatközlő szerepel, összességében viszont tizennyolc adatközlőtől van kb. 108 lapnyi szöveg. A mondatstatisztikai vizsgálatban ezt a kb. 108 lapnyi anyagot vettem alapul, a kontrollvizsgálatokhoz azonban még további (kb. 8 gépelt lapnyi) szöveget használtam fel. — Az I. szövegcsoport anyagának összeállításában természetesen olyan megoldásra is lehet gondolni, hogy a különböző nemű és korú adatközlőktől ugyanazon témából (pl. csak az aratásról, csak a kendermunkákról, csak a szántásról stb.) választunk ki egy-egy szöveg egységet. Erről az eljárásról nemcsak azért kellett lemondanom, mert a magnetofon-fölvételeket kezdettől fogva — ahogy említettem is — más, fontosabbnak vélt, s nem ilyen szempont szerint készítettem, hanem azért is, mert a falun vég-

bement óriási gazdasági és társadalmi átalakulás következtében napjainkban objektíve nehezebb bármilyen, a gazdálkodás körébe tartozó témát találni, amelyet a nők és férfiak, a fiatalok és az idősebbek egyaránt jól ismernének.

IV. A mondathosszúság vizsgálata és a szerkesztettségi mutató keresése

1. A mondathosszúság vizsgálatában és a szerkesztettségi mutató keresésében DEME LÁSZLÓ módszertani elveit vettem figyelembe (Mszerk. 136—8). Eljárásom a következő: először az I. korpusz, azután a II. korpusz mondathosszúsági csoportjainak és szerkesztettségi mutatóinak abszolút számokban és százalékosan is kifejezett értékeit adom meg szövegegységként, majd nemek és nemzedékek szerint, továbbá a korpusz összefoglalt adatait, és végül a korpuszok (témakörök) értékeinek összevetését végzem el.

Az I. szövegcsoport vizsgálata

2.1. Az I. szövegcsoportban vizsgált szövegegységekben az egyes mondathosszúsági csoportok gyakoriságára abszolút számokban és ezeknek az abszolút számoknak százalékra való átszámításában a következő értékeket kaptam:¹

A				B			
csoport	szám	arány %	mondat-egység	csoport	szám	arány %	mondat-egység
1/1	40	35,39	40	1/1	10	29,41	10
2/2	46	40,70	92	2/2	16	47,05	32
3/3	20	17,70	60	3/3	8	23,52	24
4/4	5	4,42	20		34		66
5/5	1	0,88	5	szerk. mutató=1,94			
6/6	1	0,88	6				
	113		223				
szerk. mutató=1,97							
C				D			
1/1	65	42,48	65	1/1	57	31,66	57
2/2	54	35,29	108	2/2	75	41,66	150
3/3	16	10,45	48	3/3	31	17,22	93
4/4	13	8,49	52	4/4	11	6,11	44
5/5	1	0,65	5	5/5	4	2,22	20
6/6	2	1,30	12	6/6	2	1,11	12
7/7	1	0,65	7		180		376
8/8	1	0,65	8	szerk. mutató=2,08			
	153		305				
szerk. mutató=1,99							

¹ Szimbólumok, rövidítések: 1/1=egyszerű mondat, mint egyetlen mondategységből álló mondat; — 2/2=kéttagú összetett mondat a maga egészében... 8/8=nyolctagú összetett mondat a maga egészében; — szerk. mutató=szerkesztettségi mutató, a mondat-egységek és a mondat-egészek hányadosa. Példa: Az A szövegegységben a szerkesztettségi mutató=223 mondat-egység (me): 113 mondat-egész (m)=1,97 me/m, azaz 1,97 mondat-egység esik egy mondat-egészre. — A rövidítéseket DEME LÁSZLÓ idézett munkájából (Mszerk. 134—8) vettem át.

E				F			
1/1	14	20,29	14	1/1	28	25,92	28
2/2	14	20,29	28	2/2	34	31,48	68
3/3	22	31,88	66	3/3	24	22,22	72
4/4	11	15,94	44	4/4	15	13,88	60
5/5	6	8,69	30	5/5	5	4,62	25
6/6	2	2,90	12	6/6	2	1,85	12
	<u>69</u>		<u>194</u>		<u>108</u>		<u>265</u>
	szerk. mutató=2,81				szerk. mutató=2,45		

G				H			
csoport	szám	arány %	mondat-egység	csoport	szám	arány %	mondat-egység
1/1	55	41,04	55	1/1	82	38,49	82
2/2	39	29,10	78	2/2	72	33,80	144
3/3	31	23,13	93	3/3	36	16,90	108
4/4	6	4,47	24	4/4	17	7,98	68
5/5	2	1,49	10	5/5	3	1,40	15
6/6	1	0,74	6	6/6	1	0,46	6
	<u>134</u>		<u>266</u>		<u>213</u>		<u>437</u>
	szerk. mutató=1,98				szerk. mutató=2,05		

I				J			
1/1	11	28,20	11	1/1	20	26,66	20
2/2	16	41,02	32	2/2	23	30,66	46
3/3	5	12,82	15	3/3	15	20,00	45
4/4	5	12,82	20	4/4	12	16,00	48
5/5	2	5,12	10	5/5	4	5,33	20
	<u>39</u>		<u>88</u>	6/6	—	—	—
	szerk. mutató=2,25			7/7	1	1,33	7
					<u>75</u>		<u>186</u>
					szerk. mutató=2,48		

K				L			
1/1	22	26,50	22	1/1	22	28,94	22
2/2	33	39,75	66	2/2	23	30,26	46
3/3	18	21,68	54	3/3	19	25,00	57
4/4	7	8,43	28	4/4	8	10,52	32
5/5	2	2,43	10	5/5	1	1,31	5
6/6	1	1,20	6	6/6	2	2,63	12
	<u>83</u>		<u>186</u>	7/7	1	1,31	7
	szerk. mutató=2,24				<u>76</u>		<u>181</u>
					szerk. mutató=2,38		

A fenti részesedési arányok és szerkesztettségi mutatók egy-egy adatközlőnek egy meghatározott beszédrészletét jellemzik. Az egyes szövegegységek szerkeszttségének jelzőszámaiból, a szerkesztettségi mutatókból kiviláglik, hogy ezek 1,94 me/m és 2,81 me/m értékek között mozognak. E számlálással kapott jelzőszámok és számításokkal nyert részesedési arányok így önmagukban első pillantásra elég keveset árulnak el a szövegcsopotról, a nemek és a nemzedékek közötti esetleges különbségekről, és még kevesebbet mondanak a nyelvjárásról. Ezért — ahogy jeleztem is — célszerű a továbbiakban összesítéseket végezni.

A nemek és a nemzedékek szerinti különbségek vizsgálata régóta sokat tárgyalt kérdés nemcsak a hazai, hanem a külföldi nyelvjáráskutatásban is (e kérdésre l. részletesebben: ÓHA. 78—80; az egy helyi nyelvjárás belüli nemzedékek szerinti hangtani, alaktani, mondattani és szókincsbeli eltérésekre l. pl. KOVÁCS ISTVÁN: A nemzedéki változások Somoskőújfalu nyelvjárásában. MNyj. II, 146—53). Az eddigi ilyen jellegű nyelvjárásunkbeli megfigyeléseim alapján is hasznosnak látszott nemek és nemzedékek szerinti összesítés készítése az egyes mondathosszúsági csoportokról és a szerkesztettségi mutatókról.

2.2. A nemek szerinti vizsgálat

Az egyes mondathosszúsági csoportok részesedési arányai és a szerkesztettség mutatók nemek szerint a következők:

A nők szövegegységeinek (A, B, C, D, E és F) jellemzői együttesen:

csoport	mondat- egész	arány %	mondat- egység
1/1	214	32,57	214
2/2	239	36,37	478
3/3	121	18,41	363
4/4	55	8,37	220
5/5	17	2,58	85
6/6	9	1,36	54
7/7	1	0,15	7
8/8	1	0,15	8
	<u>657</u>		<u>1429</u>

szerk. mutató=2,17

A férfiak szövegegységeinek (G, H, I, J, K és L) jellemzői együttesen:

csoport	mondat- egész	arány %	mondat- egység
1/1	212	34,19	212
2/2	206	33,22	412
3/3	124	20,00	372
4/4	55	8,87	220
5/5	14	2,25	70
6/6	5	0,80	30
7/7	4	0,64	28
	<u>620</u>		<u>1344</u>

szerk. mutató=2,16

Ha a fenti, nemek szerinti részesedési arányokat értékeljük, a következő sajátosságokat állapíthatjuk meg a DEME LÁSZLÓ felvetette szempontnak megfelelően:

1. A mondathosszúsági csoportok részesedése a nőktől vizsgált szövegegységekben enyhén tört linearitást, a férfiktól vizsgáltakban pedig abszolút linearitást mutat.

2. Megállapítható, hogy az 1/1+2/2 csoportok részesedése alig tér el egymástól, hiszen a nőknél 68,94%, a férfiaknál 67,41%. A nemek szerinti összesítésben tehát $1/1+2/2 > 67\%$, de $< 69\%$.

3. Érvényes továbbá, hogy az $1/1+2/2+3/3$ csoportok részesedési aránya még közelebb van egymáshoz, hiszen a nőknél 87,35%, a férfiaknál pedig 87,41%, vagyis bizonyos kiegyenlítődés figyelhető meg. A nemek szerinti összesítésben megállapítható, hogy $1/1+2/2+3/3 > 87\%$, de $< 88\%$.

4. A $4/4$ feletti csoportok együttes részesedése a nőknél 4,24%, a férfiaknál 3,69%, tehát itt is csekély különbség van.

5. A nőktől vett szövegegységek szerkesztettségi mutatója 2,17 me/m, a férfiaké pedig 2,16 me/m, vagyis elenyészően csekély az eltérés.

Tanulságok

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy — a linearitás jellegének kivételével — az egyes csoportok részesedési arányai és a szerkesztettségi mutatók között minimális különbségek vannak a nemek szerinti összevetésben. Azt állapíthatjuk meg, hogy a szerkesztettség foka az I. korpuszban nemek szerint csekély eltérést mutat.

2.3. A nemzedékek szerinti vizsgálat

A nyelvjárások, miként a nyelvnek minden rétege és részlete, szakadatlan változásban vannak. E változást és annak irányát — a legkülönbözőbb csatornák révén — napjainkban elsősorban a köznyelv határozza meg. A nyelvjárások változásával és a változás okaival, következményeivel többen is foglalkoztak. Az utóbbi időben megjelent tanulmányok közül átfogó jellegénél fogva IMRE SAMUÉ emelhető ki (ÁltNyTan. VIII, 85—104), egy helyi nyelvjárás vonatkozásában pedig KISS JENŐ cikkét (Nyr. 97:217—28) említhetem meg. A hagyományos nyelvjárási jelenségek visszaszorulása és a köznyelvi formák előtérbe kerülése egy-egy helyi nyelvjárásban is a hosszabb-rövidebb életű alakváltozatok viszonylagos gazdagságát idézheti elő. Amikor a nagykovácsi nyelvjárásnak — főleg köznyelvi hatásra bekövetkező — változását vizsgáltam hangtani, kisebb részben alaktani és szókinccstani téren és egy-két megfigyelés erejéig a mondattanban is, akkor magam is azt tapasztaltam, hogy e változás meglehetősen széles skálán megy végbe, és olykor meglepő, nyelvjárásunkban szokatlan — többnyire kérészerű — alakváltozásokat is teremt. A nyelvjárások változásának irányára és mértékére természetesen nem a nemek, hanem a nemzedékek szerinti vizsgálat deríthet fényt. A hangtani, alaktani és még a szókinccsbeli eltérések is inkább nemzedékek és nem nemek szerint ragadhatók meg. Minden bizonnyal hasonló a helyzet mondattani téren is. Mindezek alapján szükségesnek és hasznosnak látszik, ha az egyes mondathosszúsági csoportok részesedési arányainak és a szerkesztettségnek a vizsgálatát a nemek szerint összegzés után a nemzedékek szempontjából is megkísérlem, abban a reményben, hogy a kapott értékek alapján talán a változás iránya is megrajzolható lesz. Az egyes mondathosszúsági csoportok részesedési arányai a nemzedékek szerinti összesítésben a következők:
Az idősök szövegegységeinek (*A*, *B*, *G* és *H*) jellemzői együttesen:

csoport	mondat- egész	arány %	mondat- egység
1/1	187	37,85	187
2/2	173	35,02	346
3/3	95	19,23	285
4/4	28	5,66	112
5/5	6	1,21	30
6/6	3	0,60	18
7/7	2	0,40	14
	<u>494</u>		<u>992</u>

szerk. mutató=2,00

A középkorúak szövegegységeinek (*C*, *D*, *I* és *J*) jellemzői együttesen:

csoport	mondat- egész	arány %	mondat- egység
1/1	153	34,22	153
2/2	168	37,58	336
3/3	37	14,98	201
4/4	41	9,17	164
5/5	11	2,46	55
6/6	4	0,89	24
7/7	2	0,44	14
8/8	1	0,22	8
	<u>447</u>		<u>955</u>

szerk. mutató=2,13

A fiatalok szövegegységeinek (*E*, *F*, *K* és *L*) jellemzői együttesen:

csoport	mondat- egész	arány %	mondat- egység
1/1	86	25,59	86
2/2	104	30,95	208
3/3	83	24,70	249
4/4	41	12,20	164
5/5	14	4,16	70
6/6	7	2,08	42
7/7	1	0,29	7
	<u>336</u>		<u>826</u>

szerk. mutató=2,45

A nemzedékek szerinti sajátosságokat az I. korpuszban így összegezhetjük:

1. A linearitás jellege szerint az időseknél abszolút, a középkorúaknál enyhén, a fiataloknál erősebben tört linearitás mutatkozik.

2. Az 1/1+2/2 csoport részesedési aránya az időseknél 72,87%, a középkorúaknál 71,80%, a fiataloknál viszont csak 56,54%, vagyis amíg az idősek s a középkorúak között minimális az eltérés, a fiataloknál az idősebb nemzedékhez viszonyítva az 1/1+2/2 csoport részesedése szembetűnően kisebb.

3. Az 1/1+2/2+3/3 csoportok együttes részesedését illetően a nemzedékek közötti eltérések arányosabbak, mint az 1/1+2/2 csoportéban, és a kiegyenlítődés irányába mutat, hiszen az időseknél 92,10%, a középkorúaknál 86,78%, a fiataloknál pedig 81,24%.

4. A 4/4 csoport részesezése is arányosan különbözik nemzedékek szerint, ugyanis az időseknél 2,21%, a középkorúaknál 4,61%, a fiatalok esetében pedig 6,53%.

5. A szerkesztettségi mutatók is határozott eltérést jeleznek. A szerkesztettségi mutató az időseknél pontosan 2,00 me/m, a középkorúaknál 2,13 me/m, a fiataloknál viszont 2,45 me/m.

Tanulságok

A fenti adatok alapján jól látható, hogy a mondathosszúsági csoportok részesezése és a szerkesztettség tekintetében — a nemek szerint vizsgált eredményétől eltérően — lényeges különbségek vannak az egyes nemzedékek között. Az idősebbekkel szemben a középkorúak és még inkább a fiatalok beszédére nagyobb fokú szerkesztettség jellemző.

A II. szövegcsoport vizsgálata

3.1. Ebbe a korpuszba, ahogy azt már említettem is, az I. szövegcsoporttal szemben nem az érzelmektől mentes, hanem az emocionális töltésű, bizonyos fokú átéltséget mutató szövegegységeket választottam. Az itt vizsgált szövegegységekre a következő értékeket kaptam:

M				N			
csoport	szám	arány %	mondat-egység	csoport	szám	arány %	mondat-egység
1/1	43	44,79	43	1/1	57	33,33	57
2/2	33	34,37	66	2/2	57	33,33	114
3/3	15	15,62	45	3/3	34	19,88	102
4/4	4	4,16	16	4/4	15	8,77	60
5/5	1	1,04	5	5/5	4	2,33	20
	<u>96</u>		<u>175</u>	6/6	2	1,16	12
	szerk. mutató=1,82			7/7	1	0,58	7
				8/8	1	0,58	8
					<u>171</u>		<u>380</u>
					szerk. mutató=2,22		
O				Ö			
1/1	80	48,48	80	1/1	24	28,23	24
2/2	50	30,30	100	2/2	32	37,64	64
3/3	21	12,72	63	3/3	17	20,00	51
4/4	10	6,06	40	4/4	10	11,76	40
5/5	2	1,21	10	5/5	1	1,17	5
6/6	1	0,60	6	6/6	1	1,17	6
7/7	1	0,60	7		<u>85</u>		<u>190</u>
	<u>165</u>		<u>306</u>		szerk. mutató=2,23		
	szerk. mutató=1,85						

P				R			
1/1	8	26,66	8	1/1	36	26,47	36
2/2	10	33,33	20	2/2	63	46,32	126
3/3	5	16,66	15	3/3	24	17,64	72
4/4	6	20,00	24	4/4	10	7,35	40
5/5	1	3,33	5	5/5	2	1,47	10
	<u>30</u>		<u>72</u>	6/6	1	0,73	6
szerk. mutató=2,40				136			
				szerk. mutató=2,13			

S				T			
csoport	szám	arány %	mondat-egység	csoport	szám	arány %	mondat-egység
1/1	45	34,61	45	1/1	51	39,84	51
2/2	56	43,07	112	2/2	41	32,03	82
3/3	20	15,38	60	3/3	24	18,75	72
4/4	5	3,84	20	4/4	10	7,81	40
5/5	3	2,30	15	5/5	1	0,78	5
6/6	1	0,76	6	6/6	1	0,78	6
	<u>130</u>		<u>258</u>		<u>128</u>		<u>256</u>
szerk. mutató=1,98				szerk. mutató=2,00			

U				Û			
1/1	52	34,33	52	1/1	24	28,57	24
2/2	36	30,00	72	2/2	30	35,71	60
3/3	23	19,16	69	3/3	19	22,61	57
4/4	7	5,83	28	4/4	6	7,14	24
5/5	2	1,66	10	5/5	4	4,76	20
	<u>120</u>		<u>321</u>	6/6	1	1,19	6
szerk. mutató=1,92				84			
				szerk. mutató=2,27			

V				Z			
1/1	16	33,33	16	1/1	43	26,54	43
2/2	18	37,50	36	2/2	54	33,33	108
3/3	2	4,16	6	3/3	40	24,69	120
4/4	4	8,33	16	4/4	17	10,49	68
5/5	4	8,33	20	5/5	5	3,08	25
6/6	2	4,16	12	6/6	3	1,85	18
7/7	1	2,08	7		<u>162</u>		<u>382</u>
8/8	1	2,08	8	szerk. mutató=2,35			
	<u>48</u>		<u>121</u>				
szerk. mutató=2,52							

A szerkesztettségi mutatók a II. korpuszban — a legkisebb és legnagyobb értékeket figyelembe véve — 1,82 me/m és 2,52 me/m között mozognak, tehát valamelyest szűkebb határértékek között, mint az I. korpuszban. A kontrollvizsgálatok is arról — az egyébként is várható eredményről — győzték meg, hogy egy-egy szöveg-egység számokkal kifejezhető mutatói mindenkor az egyénhez és a beszédhelyezethez kötöttek, tehát ahány egyén és beszédhelyzet, annyi egymástól többé-kevésbé különböző értékeket kapunk. Ezért az általánosabb érvényű következtetések levonásához természetesen itt is szükség van a nemek és nemzedékek szerinti összesítés elvégzésére.

3.2. A nemek szerinti vizsgálat

A nemek szerinti összesítésben az alábbi értékeket kapjuk:

A nők szövegegységeinek (*M*, *N*, *O*, *Ö*, *P* és *R*) jellemzői együttesen:

csoport	mondat- egész	arány %	mondat- egység
1/1	248	36,31	248
2/2	245	35,87	490
3/3	116	16,98	348
4/4	55	8,05	220
5/5	11	1,61	55
6/6	5	0,73	30
7/7	2	0,29	14
8/8	1	0,14	8
	<u>683</u>		<u>1413</u>
	szerk. mutató=2,06		

A férfiak szövegegységeinek (*S*, *T*, *U*, *Ú*, *V* és *Z*) jellemzői együttesen:

csoport	mondat- egész	arány %	mondat- egység
1/1	231	34,37	231
2/2	235	34,97	470
3/3	128	19,04	384
4/4	49	7,29	196
5/5	19	2,82	95
6/6	8	1,19	48
7/7	1	0,14	7
8/8	1	0,14	8
	<u>672</u>		<u>1439</u>
	szerk. mutató=2,14		

A nemek szerinti sajátságokat a II. korpuszban így foglalhatjuk össze:

1. A mondat-hosszúsági csoportok részesedésére a nőknél abszolút, a férfiaknál alig tört linearitás jellemző.

2. Az 1/1+2/2 csoport részesedési aránya a nőknél 72,18%, a férfiaknál pedig 69,34%. Érvényes tehát: $1/1+2/2 > 69\%$, de $< 73\%$.

3. Az 1/1+2/2+3/3 csoportok részesedése közeledik egymáshoz, kiegyenlítődst mutat az 1/1+2/2 csoport részesedéséhez viszonyítva, hiszen a nőknél 89,16%, a férfiaknál 88,38%, tehát az eltérés 1% alá szorul. Érvényes tehát: $1/1+2/2+3/3 > 88\%$, de $< 90\%$.

4. A 4/4 feletti csoportok részesedése a nőknél 4,24%, a férfiaknál pedig 3,69%, vagyis itt is minimális eltérés van.

5. Nem mutatnak lényeges különbséget a nemenkénti szerkesztettségi mutatók sem, ugyanis a nőknél ennek értéke 2,06 me/m, a férfiaknál 2,14 me/m. Mindkét nemre jellemző, hogy a szerkesztettségi mutató értéke kisebb, mint az I. korpuszban.

Az egyes mondathosszúsági csoportok részesedési arányai meglehetősen közel vannak egymáshoz, lényeges különbség a nemek szerinti összesítésben a II. szöveg-csoportban sincs. A linearitás jellege az I. korpuszhoz viszonyítva éppen fordított: a II. korpuszban ugyanis a nőknél van abszolút linearitás, a férfiaknál pedig az alig tört. A férfiakról választott szövegegységek szerkesztettsége itt ugyan valamelyest magasabb, mint a nőknél, de a szerkesztettségben mutatkozó eltérés nem számottevő a II. szöveg-csoportban sem.

3.3 A nemzedékek szerinti vizsgálat

A nemzedékek szerinti összesítésben az alábbi részesedési arányok és szerkesztettségi mutatók jellemzik a II. korpuszt:

Az idősek szövegegységeinek (*M*, *N*, *S* és *T*) jellemzői együttesen:

csoport	mondat- egész	arány %	mondat- egység
1/1	196	37,33	196
2/2	187	35,63	374
3/3	93	17,71	279
4/4	34	6,47	136
5/5	9	1,71	45
6/6	4	0,76	24
7/7	1	0,19	7
8/8	1	0,19	8
	<u>525</u>		<u>1069</u>
	szerk. mutató=2,03		

A középkorúak szövegegységeinek (*O*, *Ö*, *V* és *Ű*) jellemzői együttesen:

csoport	mondat- egész	arány %	mondat- egység
1/1	180	39,64	180
2/2	148	32,59	296
3/3	80	17,62	240
4/4	33	7,26	132
5/5	9	1,98	45
6/6	3	0,66	18
7/7	1	0,22	7
	<u>454</u>		<u>918</u>
	szerk. mutató=2,02		

A fiatalok szövegegységeinek (*P*, *R*, *V* és *Z*) jellemzői együttesen:

csoport	mondat- egész	arány %	mondat- egység
1/1	103	27,39	103
2/2	145	38,56	290
3/3	71	18,88	213
4/4	37	9,84	148
5/5	12	3,19	60
6/6	6	1,59	36
7/7	1	0,26	7
8/8	1	0,26	8
	376		865

szerk. mutató = 2,30

Nemzedékek szerint a következő sajátságokat állapíthatjuk meg a II. szövegcsoporthoz:

1. A linearitás jellege szerint az időseknél és a középkorúaknál is abszolút, a fiataloknál viszont erősen tört linearitást figyelhetünk meg.

2. Az 1/1+2/2 csoport részesedése az időseknél 72,96%, a középkorúaknál 72,23%, a fiataloknál 65,95%, tehát az időseknél és a középkorúaknál minimális az eltérés, a fiataloknál viszont kb. 7%-kal kisebb ezeknek a csoportoknak a részesedési aránya.

3. Az 1/1+2/2+3/3 csoportok részesedése az időseknél 90,67%, a középkorúaknál 89,85%, a fiataloknál pedig 84,84%, vagyis az 1/1+2/2 csoportok részesedési arányaihoz viszonyítva kiegyenlítődést tapasztalunk. Érvényes tehát: $1/1+2/2+3/3 > 84\%$, de $< 91\%$.

4. A 4/4 feletti csoportok részesedési aránya az időseknél 2,85%, a középkorúaknál mindössze 0,01-dal nagyobb, a fiataloknál pedig 5,30%.

5. A szerkesztettségi mutató az időseknél 2,03 me/m, a középkorúaknál 2,02 me/m, a fiataloknál viszont 2,30 me/m. Érdekes, hogy a középkorúaknál a szerkesztettségi mutató (igaz, csak 0,01-dal) kisebb, mint az időseknél. A fiataloknál viszonylag lényegesebb különbség van a nagyobb fokú szerkesztettség irányában.

Tanulságok

Ha a fenti értékeket összevetjük a nemek szerinti vizsgálat eredményével, akkor azt látjuk, hogy az egyes mondat-hosszúsági csoportok részesedése és a szerkesztettség szempontjából a II. korpuszban is inkább az egyes nemzedékek között vannak különbségek. A mondat-hosszúsági csoportok részesedése nemzedékek szerint nem olyan arányosan különbözik egymástól, mint az I. korpuszban. A szerkesztettség foka az időseknél és a középkorúaknál majdnem megegyezik egymással, a fiataloktól választott szövegegységekre viszont nagyobb fokú szerkesztettség jellemző.

4.1. A korpuszok összehasonlító vizsgálata

Az I. korpuszban az alábbi összesítést végeztem el:

	1/1	2/2	3/3	4/4	5/5	6/6	7/7	8/8
A:	40	46	20	5	1	1	—	—
B:	10	16	8	—	—	—	—	—
C:	65	54	16	13	1	2	1	1
D:	57	75	31	11	4	2	—	—
E:	14	14	22	11	6	2	—	—
F:	28	34	24	15	5	2	—	—
G:	55	39	31	6	2	1	—	—
H:	82	72	36	17	3	1	2	—
I:	11	16	5	5	5	2	—	—
J:	20	23	15	12	4	—	1	—
K:	22	33	18	7	2	1	—	—
L:	22	23	19	8	1	2	1	—
	<u>426</u>	<u>445</u>	<u>245</u>	<u>110</u>	<u>31</u>	<u>14</u>	<u>5</u>	<u>1</u>

csoport	mondat- egész	arány %	mondat- egység
1/1	426	33,35	426
2/2	445	34,84	890
3/3	245	19,18	735
4/4	110	8,61	440
5/5	31	2,42	155
6/6	14	1,09	84
7/7	5	0,39	35
8/8	1	0,07	8

1277
szerk. mutató=2,17

A II. korpuszban összegzésül a következő értékeket kaptam:

	1/1	2/2	3/3	4/4	5/5	6/6	7/7	8/8
M:	43	33	15	4	1	—	—	—
N:	57	57	34	15	4	2	1	1
O:	80	50	21	10	2	1	1	—
Ó:	24	32	17	10	1	1	—	—
P:	8	10	5	6	1	—	—	—
R:	36	63	24	10	2	1	—	—
S:	45	56	20	5	3	1	—	—
T:	51	41	24	10	1	1	—	—
U:	52	36	23	7	2	—	—	—
Ü:	24	30	19	6	4	1	—	—
V:	16	18	2	4	4	2	1	1
Z:	43	54	40	17	5	3	—	—
	<u>479</u>	<u>480</u>	<u>244</u>	<u>104</u>	<u>30</u>	<u>13</u>	<u>3</u>	<u>2</u>

csoport	mondat- egész	arány %	mondat- egység
1/1	479	35,35	479
2/2	480	35,42	960
3/3	244	18,00	732
4/4	104	7,67	416
5/5	30	2,21	150
6/6	13	0,95	78
7/7	3	0,22	21
8/8	2	0,14	16
	<hr/> 1355		<hr/> 2852

szerk. mutató=2,10

A fenti adatok alapján a két szövegcsoportot a következő sajátságok jellemzik:

1. Az I. korpuszban az egyes mondat-hosszúsági csoportok részesedése enyhén tört linearitást mutat: a 2/2 csoport értékei az 1/1 csoporthoz viszonyítva valamelyest nagyobbak; a 3/3 csoporttól a csökkenés üteme fokozatosan gyorsul. Lényegében mindez a II. korpuszra is vonatkoztatható, csak itt a 2/2 csoport részesedési aránya még közelebb van az 1/1 csoportéhoz, hiszen mindössze 0,07%-kal nagyobb, vagyis gyakorlatilag szinte azonos a két csoport részesedése. Érdekes képet kapunk a két korpuszról, ha ezeket az értékeket összehasonlítjuk DEME LÁSZLÓ említett vizsgálataival. A linearitás szempontjából mindkét korpuszunk eltér a közlő prózától, amelyre abszolút linearitás jellemző (vö. Mszerk. 141), és inkább a fejtegető próza bizonyos szövegegységeihez (i. m. 146) vannak közelebb tört linearitásuk révén.

2. Megállapítható, hogy $1/1+2/2 > 68\%$, de $< 71\%$. A két korpusz 1/1 és 2/2 csoportjainak együttes részesedése alig-alig tér el egymástól, hiszen az I. korpuszban 68,19%, a II. korpuszban pedig 70,77%. Ebben a tekintetben korpuszainkra sem a közlő próza értékei ($1/1+2/2 > 75\%$), sem a fejtegető próza értékei ($1/1+2/2 > 50\%$, de $< 65\%$) nem jellemzők, mindkét korpuszban közbülső helyen állanak az $1/1+2/2$ csoport részesedési arányai a közlő és fejtegető próza értékeihez viszonyítva.

3. Mindkét szövegcsoportra jellemző, hogy $1/1+2/2+3/3 > 85\%$, de $< 90\%$. Ezek az értékek itt is közbülső helyen vannak a közlő prózához (értékei: $1/1+2/2+3/3 > 90\%$) és a fejtegető prózához (értékei: $1/1+2/2+3/3 > 72\%$, de $< 84\%$) viszonyítva.

4. Érvényes továbbá az, hogy a 4/4 feletti csoportok részesedése $< 4\%$. A részesedési arányok mindkét korpuszban (I.: 3,97%, a II.: 3,52%) jóval közelebb állnak a közlő próza értékeihez, mint a fejtegetőéhez.

5. A szerkesztettségi mutató mindkét szövegcsoportban $> 2,0$ me/m, de $< 2,2$ me/m. A két korpusz közötti eltérés igen kicsi, hiszen az I. csoportban 2,17, a II. csoportban pedig 2,10 me/m. A legkisebb és a legnagyobb szerkesztettséget mutató szövegegységek a két korpuszon belül nagyjából azonos szélességi skálán mozognak, ugyanis az I. csoport határértékei 1,94 és 2,81 me/m, a II. csoportban pedig 1,82 és

2,52 me/m. Jellemző vonása mindkét korpusznak, hogy szerkesztettségi mutatója a közlő prózáénál nagyobb, a fejtegetőénél viszont kisebb.

A két korpusz fenti, együttes vizsgálata, a korpuszokban kapott értékek összehasonlítása azt mutatja, hogy a témakörben különböző két szövegcsoport jellemző vonásai nagyon közel állnak egymáshoz. A korpuszok sajátosságainak feltárása érdekében hasznosnak látszik a nemek és a nemzedékek szerinti vizsgálatot a két korpuszban együttesen is elvégezni.

4.2. A nemek szerinti összesítő vizsgálat

1. Az I. korpuszban az egyes mondat hosszúsági csoportok részesedése a nőktől vizsgált szöveg egységekben enyhén tört linearitást, a férfiktól vizsgáltakban abszolút linearitást mutat, a II. korpuszban viszont éppen fordított a helyzet.

2. Érvényes tehát: $1/1+2/2 > 67\%$, de $< 73\%$. Érdekes, hogy a nők beszédében mindkét korpuszban nagyobb az 1/1 és a 2/2 csoportok részesedési aránya, mint a férfiakéban (az I. korpuszban a nőknél 68,94%, a férfiaknál 67,41%, a II. korpuszban a nőknél 72,18%, a férfiaknál 69,34%). E kis mértékű különbség alapján elharmarkodott lépés lenne, ha a nők és a férfiak gondolkodásmódjára, gondolkodásformáira valamiféle következtetést vonnánk le. Erről győz meg bennünket az is, ha figyelembe vesszük a többi csoport részesedési arányait és a szerkesztettségi mutatók vallomását.

3. Mindkét szövegcsoportban azt figyelhetjük meg, hogy az 1/1 és a 2/2 csoportok részesedésének nemek szerinti kis eltérése a 3/3 csoport részesedésével meglehetősen kiegyenlítődik, ugyanis az I. csoportban a nőknél 87,35%, a férfiaknál 87,41%, a II. csoportban pedig a nőknél 89,16%, a férfiaknál 88,38%. Érvényes tehát: $1/1+2/2+3/3 > 87\%$, de $< 90\%$.

4. A 4/4 feletti csoportok együttes részesedése az I. korpuszban a nők beszédében (4,24%) nagyobb, mint a férfiakéban (3,69%), a II. korpuszban viszont fordított a helyzet, mert a nőktől vett szöveg egységekben mindössze 2,77%, a férfiak beszédében pedig valamelyest nagyobb (2,85%). Az eltérések itt is jelentéktelenek.

5. A szerkesztettségi mutatók értékei mindkét korpuszban elég közel állnak egymáshoz nemek szerint. Az I. csoportban csupán 0,01 eltérés van a nők javára (2,17 me/m a férfiak 2,16 me/m értékével szemben), a II. csoportban a férfiak javára van 0,08-nyi különbség (a nőknél 2,06 me/m, a férfiaknál 2,14 me/m).

4.3. A nemzedékek szerinti összesítő vizsgálat

1. A linearitás tekintetében érdekes különbségek adódnak a nemzedékek szerinti összesítésben. Az időseknél mindkét korpuszban abszolút linearitás, a középkorúaknál az I. korpuszban enyhén tört, a másodikban abszolút, a fiataloknál viszont mindkét korpuszban erősen tört linearitás jellemző.

2. Az 1/1+2/2 csoportok részesedési arányai a következők:

			összesítve:
az időseknél	az I. korpuszban: 72,87%	a II. korpuszban: 72,96%	72,91%
a középkorúaknál	az I. korpuszban: 71,80%	a II. korpuszban: 72,23%	72,01%
a fiataloknál	az I. korpuszban: 56,54%	a II. korpuszban: 65,95%	61,24%

Érvényes tehát: az időseknél $1/1+2/2 > 72\%$, de $< 73\%$, a középkorúaknál $1/1+2/2 > 71\%$, de $< 73\%$, a fiataloknál pedig $1/1+2/2 > 56\%$, de $< 66\%$. Ezek az adatok azt mutatják, hogy az egyszerű mondatok és a két tagmondatból álló összetett mondatok gyakorisága az idősebb nemzedék és a középkorúak körében nagyon csekély mértékben tér el egymástól, másrészt ugyanez jellemző a két témakör vonatkozásában is. A fiatalok beszédében viszont jóval kisebb ezeknek a mondattípusoknak a gyakorisága, és a két témakör között is jelentősebb különbség mutatkozik.

3. Az 1/1+2/2+3/3 csoportok részesedése a következőképpen alakul:

			összesítve:
az időseknél	az I. korpuszban: 92,10%	a II. korpuszban: 90,67%	91,38%
a középkorúaknál	az I. korpuszban: 86,78%	a II. korpuszban: 89,85%	88,31%
a fiataloknál	az I. korpuszban: 81,24%	a II. korpuszban: 84,83%	83,03%

Érvényes tehát: az időseknél $1/1+2/2+3/3 > 90\%$, de $< 93\%$, a középkorúaknál $1/1+2/2+3/3 > 86\%$, de $< 90\%$, a fiataloknál pedig $1/1+2/2+3/3 > 81\%$, de $< 85\%$. A fenti szám adatok önmagukért beszélnek. Az $1/1+2/2$ csoport együttes részesedési arányaihoz viszonyítva az egy-, két- és háromtagú mondatok gyakorisága arányosabb eltéréseket mutat az egyes nemzedékek között. A két korpusz közötti szórási sáv is arányosan különbözik. Az $1/1+2/2+3/3$ mondathosszúsági csoportok részesedése — az idősek kivételével — a II. szövegcsoportban nagyobb, mint az elsőben.

4. A 4/4 feletti csoportok részesedési arányai az alábbiak:

			összesítve:
az időseknél	az I. korpuszban: 2,21%	a II. korpuszban: 2,85%	2,85%
a középkorúaknál	az I. korpuszban: 4,01%	a II. korpuszban: 2,86%	3,43%
a fiataloknál	az I. korpuszban: 6,53%	a II. korpuszban: 5,30%	5,91%

Érvényes tehát: a 4/4 feletti csoportok részesedése az időseknél $< 3\%$, azaz elenyészően csekély, a középkorúaknál $< 5\%$ (igaz, a 4% -ot csak 0,01-dal haladja meg!), a fiataloknál pedig $< 7\%$. A nemzedékek közötti különbségek — főként az I. korpuszban — eléggé arányosan rajzolódnak ki.

5. A szerkesztettségi mutatók értékei a következő képet mutatják:

			összesítve:
az időseknél	az I. korpuszban: 2,00 me/m,	a II. korpuszban: 2,03 me/m	2,01 me/m
a középkorúaknál	az I. korpuszban: 2,13 me/m,	a II. korpuszban: 2,02 me/m	2,07 me/m
a fiataloknál	az I. korpuszban: 2,45 me/m,	a II. korpuszban: 2,30 me/m	2,37 me/m

A fenti értékek alapján azt állapíthatjuk meg, hogy az idősebb nemzedék beszéde, és még a középkorúaké is, szerkesztettség tekintetében inkább a közlő prózával mutat rokonságot, a fiatalok nyelvhasználata pedig inkább a fejtegető prózához közelít.

Az egy mondategészre eső mondategységek száma az egyes nemzedékek közötti és még inkább a két szövegcsoporthoz viszonyított összehasonlításban eléggé szűk skálán mozog.

5. Tanulságok

A fentiek alapján néhány általános jellegű következtetés is levonható a két szövegcsoporthoz, illetőleg általuk a nagykovácsi nyelvjárásról. Mindenekelőtt az egyik legfontosabb tanulság az, hogy a szerkesztettség tekintetében a két szövegcsoporthoz között egyáltalán nem rajzolódna ki olyan éles, jól megragadható műfaji különbségek, mint az írott szövegekben a közlő és a fejtegető próza között. A szépirodalmi prózával nem végeztem összehasonlítást, mert abban — ahogy DEME LÁSZLÓ vizsgálataiból jól kiviláglik (Mszerk. 147—50) — a szerkesztettségi mutatók szórása nagyobb, és nehéz volna műfaji átlagot teremteni. — A két korpuszban nyert átlagértékek — úgy látszik — nem pusztán és nem is elsősorban a tárgykorra (a műfajra) jellemzőek, hanem — amint ezt egyéb témakörben végzett kontrollvizsgálatok is megerősítették — a nyelvjárásnak mint beszélt nyelvváltozatnak a lényegéből fakadnak. Ezt a következtetést a kiválasztott adatközlők száma és a feldolgozott szövegek mennyisége alapján meglehetősen biztonsággal levonhatjuk, és talán nem túl merész ezeket az értékeket átlagosnak, a nagykovácsi nyelvjárásra általában is jellemzőnek tartani még akkor sem, ha tudjuk, hogy a vizsgálat során kapott szerkesztettségi mutatók nagyon is az egyént jellemzik, és annak olvasottságával, gondolkodásformáival, pillanatnyi kedélyállapotával stb. is szoros összefüggésben vannak.

Amint már említettem is, hat adatközlőmindkét szövegcsoporthoz szerepel. Ez tette lehetővé, hogy szövegegységeik jellemző értékeit egymással is szembesítem. A tőlük vizsgált szövegek szerkesztettségi mutatói a következők:

az I. szövegcsoporthoz:	a II. szövegcsoporthoz:	összesítve	szórás
<i>B</i> : 1,94 me/m	< <i>N</i> : 2,22 me/m	2,08 me/m	± 6,7%
<i>C</i> : 1,99 me/m	> <i>O</i> : 1,85 me/m	1,92 me/m	± 3,6%
<i>E</i> : 2,81 me/m	> <i>P</i> : 2,40 me/m	2,60 me/m	± 7,8%
<i>H</i> : 2,05 me/m	= <i>T</i> : 2,00 me/m	2,02 me/m	± 1,5%
<i>I</i> : 2,25 me/m	= <i>Ü</i> : 2,27 me/m	2,26 me/m	± 0,4%
<i>L</i> : 2,38 me/m	< <i>V</i> : 2,52 me/m	2,45 me/m	± 2,8%

A fenti értékek más oldalról erősítik meg eddigi megfigyeléseinket, hiszen a két korpusz között lényeges eltérések (műfaji sajátosságok) ezek alapján sem állapíthatók meg. Az adatok összehasonlításából jól kitetszik, hogy a II. szövegcsoporthoz három érték (az *N*, *Ü* és *V* szövegegységekben) nagyobb, három pedig (az *O*, *P* és *T* szövegegységekben) kisebb az I. korpuszbeli értékekhez képest. Ugyanakkor az is jól látszik, hogy a szerkesztettségi mutatók közötti különbségek elég kicsik, különösen az *I* és *Ü*, valamint a *H* és *T* közötti eltérés nagyon csekély.

A nemek szerinti összesítő vizsgálat egyik legalapvetőbb tanulsága az, hogy a nemenkénti eltérések mindkét korpuszban eléggé kicsik, gyakorlatilag szinte el is hanyagolhatók. Ezt az észrevételünket csak megerősíti az a tény, hogy a két korpusz sajátosságainak együttes figyelembevételével ugyanazon szempont szerint egyik korpuszban a nők, a másikban viszont a férfiak beszédére jellemző értékek kaptak valamelyest nagyobb súlyt.

A nemzedékek szerinti vizsgálatban határozottan tendenciaszerűnek látszik az, hogy az idősebb nemzedékhez viszonyítva némileg a középkorúak, de különösen a fiatalok nyelvhasználatában növekszik a többszörösen összetett mondatok gyakorisága a két tagmondatból álló összetett és az egyszerű mondatok rovására. Ez az eredmény persze nem különösebben meglepő, hiszen a hagyományos nyelvjárási formák őrzői a nyelv minden részlegében általában az idősebb emberek, a nyelvjárásban jelentkező változások, újabb elemek pedig többnyire a fiatalok körében figyelhetők meg. Az ok is kézenfekvőnek látszik: az olvasottság nagyobb foka, a művelődés térhódítása mondattani téren az egyszerűbb, hagyományosabb mondatalkotás helyébe vagy azok mellett a bonyolultabb (helyel-közzel már körülményeskedő) mondat szerkesztési formákat helyezi előtérbe. Természetesen az idők között is akadnak olyan adatközlők, akiknek beszédére hasonló mutatók jellemzőek, mint a fiatalokéra. Nincs olyan falu, ahol ne lehetne olyan idős adatközlőt találni, akinek nyelvhasználatában nagyobb fokú szerkesztettséget tapasztalunk, mint egyes fiataloknál. Ilyen jellegű vizsgálat azonban nyilvánvalóan nem a nyelvi valóságot tükrözné, hanem annak csak egy részletigazságát. Ha hű képet akarunk kapni a nyelvjárásról — márpedig csak ez lehet a célunk —, akkor adatközlőinket mindenkor úgy kell megválasztanunk, hogy tipikusan a helyi nyelvjárást beszéljék, és nemzedéküknek átlagos nyelvhasználatát képviseljék. — A kapott szerkesztettségi mutatók alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a nyelvjárási szövegek a korpuszonkénti átlagértékeket (I.: 2,17 me/m, II.: 2,10 me/m) tekintve a közlő prózához állnak közelebb, a szinteződés és a mondatterjedelem később végzendő vizsgálata (úgy tetszik) némileg eltávolítja a közlő és a fejtegető prózától is. A szövegvizsgálatoknak a felsorolt sajátságokon kívül van még egy, talán nem is lényegtelen tanulsága. Anyagom alapján kétségtelenül tévesnek mutatkozik az a felfogás, immár talán nyelvészeti babona, hogy a parasztember elsősorban egyszerű mondatokban beszél. A szövegek statisztikai vizsgálata jól mutatja, hogy a két- és háromtagú összetett mondatok is elég gyakoriak a nép nyelvében, némelykor azonban még hét-nyolc tagmondatból álló összetett mondatok is elő-előfordulnak.

SZABÓ JÓZSEF

**Die Untersuchung der Häufigkeit und Konstruktion von den einfachen
und zusammengesetzten Sätzen (mit Gliedsätzen verschiedener Zahl)
im Dialekt von Nagykónyi**

In diesem Essay hat sich der Verfasser entschlossen mit statistischer Methode zu versuchen die Häufigkeit und Konstruktion der einfachen und zusammengesetzten Sätze in einem örtlichen Dialekt zu untersuchen. Er hat die mundartlichen Texte, die ihm zum Grund der Untersuchung dienten, im Gemeinde Nagykónyi (Komitat Tolna) mit Hilfe eines Tonbandgeräts gesammelt. Um den Ziel der Untersuchung zu erreichen, hat er zwei Korpus (für je cca 100 000 Buchstaben) gewählt: er hat die Textgruppe (Korpus) I. mit dem Titel Arbeitsprozess, Ökonomie, die Korpus II. unter dem Namen Erlebnisbericht zusammengefasst.

Das Material ist von je 12 Personen geliefert (6 Frauen und 6 Männer, bzw. 4 Alte, 4 Personen mittleren Alters, 4 Jugendliche), die den Ortsdialekt typisch sprechen. Eine der wichtigsten Lehren der Zusammenstellung der Geschlechtern nach ist: vom Gesichtspunkt der Untersuchung aus kann in beiden Korpus ziemlich kleiner Unterschied festgestellt, praktisch sogar vernachlässigt werden. In der Analyse der Generationen scheint es ausgesprochen tendenziös zu sein, dass im Vergleich mit den älteren Generationen einigermaßen im Sprachgebrauch der Leute in den Mittleren Jahren, aber besonders bei den Jungen die Häufigkeit der mehrfach zusammengesetzten Sätze auf Kosten der einfachen und der zusammengesetzten Sätze von zwei Gliedsätzen wächst. Auf Grund des untersuchten Stoffes scheint die Auffassung, vielleicht schon ein sprachlicher Aberglaube, falsch zu sein, dass die Bauern hauptsächlich einfache Sätze gebrauchen.

J. SZABÓ